

vence, ko je val naseljevanja Amerike v začetku prejšnjega stoletja zajel prav tako naš narod, je tudi tisti njen del, ki se ni izselil, pogнал v zagon večje aktivnosti, ki so trajale nekaj generacij in ki so pripeljale do narodnega preporoda, kulturnega vzpona ter tehnične in družbene revolucije.

Amerika je zapolnjena, ekspanzije ne bo več, prej umik pred pritiski drugih, ki se ekspandirajo; zato je pričakovati umirjanje celotnih družbenih aktivnosti, prehod v novo »zimsko spanje«, v nov srednji vek. Ko se bo stanje še umirilo do konca, ne bo več niti olimpiad niti športa v današnjem smislu. Prav današnji ekstremizem v alpinizmu, smučanju, plesu in drugem kaže, da gre za zadnje krčevite poskuse, za labodji spev, po katerem se bo vse močno umirilo.

V tem smislu popraviljam svojo zaključno misel v reminiscencah iz marčnega Planinskega vestnika 1989, da naj bi namreč nujno nastopil preokret, razkroj, kadar je že vse odkrito: ne gre za razkroj postoja, temveč za razkroj osvajanja kot načina življenja; kadar je že vse odkrito, preneha novo odkrivanje in kinetično energijo tedaj nadomesti potencialna, ki pa je lahko ravno tako plodna. Aktiven športnik ne bo več sam hodil v planine, ampak bo dal nasvete drugim, ljudstvo, ki je kot celota osvajalo lastne hribe, bo prek svojih predstavnikov spodbujalo druga ljudstva, da se sama začno ukvarjati z gorništvom — in tako naprej.

Za pesimizem torej ni razlogov.

Smatram, da je danes vrhunsko gorništvu, ekstremni in ekspedicijski alpinizmu, še vedno tisti najvišji domet, družbeno pa je večidel reklamni (enako kot Mateja Svet s svojimi uspehi v svetovnem pogledu budi slovensko nacionalno zavest in neposredno propagira smučanje pri nas). Tudi naši alpinisti s svojimi uspehi budo našo samodomazohistično potlačevano »hlapčevsko« identiteto majhnega in vlečejo Slovence v gore.

Ob tem bi kazalo, da prav planinci in njihovi Planinski vestnik to izkoristijo tudi za ekološko ozaveščanje, ki se začne z ljubeznijo do narave, ta pa je pri planincih gotovo najbolj živa (včasih že bolesta). Ko bodo Slovenci spoznali, da imajo gore radi in da so njihove, tedaj jim tudi ne bodo storili žalega — niti goram, niti vsej prirodi. V tej fazi našega preživetja pa je ravno to najnujnejše — namreč ekološka kulturna revolucija, pa čeprav z vrnitvijo k panteizmu Svaruna, Vesne, Morane, Triglava in totemskega oboževanja ogroženih živali in rastlin. Mar ni ravno antični panteizem glede tega najbolj kulturn in s tem demokratičen?

Pa naj mi drugače misleči oprostijo zaradi tega zanosa!

Boris Ogrizek, Kranj

iz planinske literature

Kmečke hiše v Karavankah

Morda se bo kakšnemu bralcu PV zdelo čudno, celo nepotrebno, da ga v planinski reviji opozarjamo na knjige, ki z gorništvom na prvi pogled nimajo veliko skupnega. Osebnostno mislim, da je nujno, da spoznamo in vemo za trud tistih, ki v našem gorskem svetu raziskujejo življenje, delo in kulturo domačinov.

Kulturna krajina, ta več stoletij rastajoča podoba harmonije med človekom in njegovim delom na zemlji, spričevalo človekovega odnosa do zemlje in narave, ima poleg pejsažnih posebnosti tudi dragocene pomnike človeške kulture. To je arhitekturno izročilo. Dežela ima svoj obraz, kadar je njena kulturna krajina drugačna od sosednje in kadar se stavbna kultura oz. arhitektura loči od arhitekturnega izročila sosednje dežele. Zato tudi neukemu opazovalcu ni težko razlikovati kraške pokrajine od alpske in te od stavbne kulture izročila ravninskega sveta. Več kot ima neka pokrajina različnih posebnosti, bolj bogata je. In obratno: krajina brez posebnosti, brez karakterja, je revna in nezanimiva.

Ena od značilnosti arhitekturnega izročila v Alpah je velik kup knjig, monografij, študij in esejev. Svoje arhitekturne posebnosti v gorah in pod njimi raziskujejo vsi, od Retoromanov, Ladincev in Furlanov do Tirolcev in Švicarjev.

V raziskovanju arhitekturne dediščine slovenskega alpskega sveta je etnolog doktor Tone Cevc nesporno najzaslužnejši. Leta 1972 je izšla njegova prva knjiga Velika Planina. V njej je predstavil svoje raziskave o arhitekturi pastirskih stanov, ki niso samo fenomen Velike planine, ampak ni takšnih nikjer drugje v Alpah. Ponatis z dopolnitvami je knjiga doživela I. 1987. — Še obsežnejše je delo Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, izšlo leta 1984; o tem smo tedaj pisali tudi v PV.

Cevčeva najnovejša knjiga Kmečke hiše v Karavankah je izšla konec leta 1988 v sozaložništvu dveh zamejskih založb: Drave iz Celovca in Založništva tržaškega tiska. Kot soavtor je sodeloval arhitekt Ignac Primožič, fotografsko gradivo pa je prispeval Edo Primožič. Fotografije in risbe (tlorisi, prerezi in pogledi stavb) dajejo knjigi izjemno sugestivno moč. Široka paleta karavanških pejsažev, čudovitega sozvočja narave in kmečkih domov nam ponuja nepozaben sprehod po pokrajini, ki je v zavesti slovenskih gornikov manj znana. Najbrž redki pomislijo, da Karavanke niso samo Golica, Stol, Košuta, ampak se pod tem pojmom skriva nenavadno za-



Leršnjakova domačija v Slovenjem Plajberku

ključen pokrajinski fenomen, ki ni značilen le po svojem osrednjem grebenu, po katerem teče državna in deželna meja.

Karavanke imajo samosvojo geološko zdradbo, predvsem pa so pravi relikti dobro ohranjene stavbne tipologije, ki zaradi avtentične svežine, izvirnosti in avtohtonosti daje svojemu okolju pečat arhaične kulturne krajine. To vznemirljivo področje človeške materialne kulture Karavank razkazuje Cevčeva knjiga.

Svoje raziskovanje je Cevc zakoličil na celotne Karavanke. Ni se ustavil na državni meji, ker tudi kulturni vplivi in stavbna tipologija nikoli ne priznavajo političnih meja. Ker so Karavanke kot geografski pojem zajete celostno, tudi raziskovanje kmečkiki domov obsega obe strani, našo sončno ter osojno koroško stran. Posebna vrednost knjige je v tem, da nas opozarja na nenavadno in manj znano stavbno bogastvo slovenske Koroške. Mogočne slovenske kmetije v Rutah, v Podnu, pod Košuto in Obirjem ali one iz okolice Sel so v zbirki arhitekturnih spomenikov Karavank prikazane kot starožitna naselbinska jedra, ki skupaj z gorskimi okoljem odsevajo nekdanje avtarktično življenje, svobodnost in ponos.

Osebnost sem bil pri študiju stavbne tipologije in arhitekturnega izročila iz različnih alpskih pokrajin vedno pozoren na tri kar klasične elemente ljudskega stavbarstva: stavbe same, njihove lege in vrasčenost v okolje ter drobne detajle pri obdelavi lesa ali kamna. Tudi Cevčeva monografija nas v tem smislu opozarja na tri vrednote arhitekturnega izročila Karavank.

Najprej na stavbe, od kmečkiki domov do gospodarskih poslopij, ki izžarevajo izvirnost in iznajdljivost anonimnih ljudskih mojstrov, tesarjev in zidarjev, ki so znali vdihniti svojemu na videz vsakdanjemu delu trajne vrednote. To so stavbe, ki dajejo obraz pokrajini, odkrivajo njen karakter in spoznavnost. So del naše narodne kulture. Gorske kmetije v Karavankah so videti kot male utrdbe, kot zaključena trdna, neranljiva in neodvisna kraljestva. V naši zgodovini in gospodarski kulturi imajo gorske in visokogorske kmetije posebno mesto. Zanimivo je, da so večidel postavljene v Karavankah, na Pohorju in na Solčavskem. Zakaj je tako, ostane izziv za nadaljne raziskovanje.

Tretje, kar se mi zdi pomembno pri stavbni tipologiji, so drobni detajli. Cevčeva monografija je, zahvaljujoč se odličnim fotografijam, zajela presenetljivo bogastvo drobnih ustvarjalnih posegov v lesu, igrivost obdelave navidez postranskih, za dandanašnje pojmovanje pa sploh nepomembnih malenkosti. Kot primer naj omenim izjemno estetsko kreativnost pri konstrukciji lesenih vogalov, likovno bogastvo lesenih stropov in ograj, napuščev, okenjskih lin in vratnih kril, predmetov vsakdanje rabe ali pa notranje bivalne opreme. Samo čudimo se lahko, zakaj, kdaj in kako so nekdanji ljudje našli voljo in željo ter si vzeli čas, da so drobnim vsakdanjim predmetom vdihnili lepoto in čar svojega osebnega truda. Ne samo uporabnost in cenenost za vsako ceno, kar siromaši današnje gradnjo, ampak tudi lepota in osebnost ton sta bila včasih soustvarjalca arhitekturnega izročila.

Kje bomo srečali najbolj značilne pri-

mere karavanške kmečke hiše? Na sončni strani Karavank je Cevc obdelal Zgornjesavsko dolino (Rateče, Podkoren, Kranjska gora, Martuljek — staro ime za Martuljek je Rute (1), Srednji vrh), Zgor. Jezerško, dolino Tržiške Bistrice in območje nad Mežiško dolino. Na osovni, torej na koroški strani, pa so obdelane kmetije pod Košuto (Sele, Šajda), Obirsko in Korte, Slovenji Plajberk in Poden.

Vsebinsko nabita in fotografsko bogata študija nam je podarila veliko novega znanja o kulturni dediščini naših gorskih krajev. In ker ta dediščina izginja, je knjiga tudi dokumentarno odkrivanje naših korenin. Vsak, ki se teh korenin zaveda, bo dobil ob prebiranju Cevčeve in Primožičeve dokumentarne študije ponoven dokaz, da ima tudi naše izročilo svojo vrednost, svoje vrednote in svojo preizkušeno preteklost.

Janez Bizjak

Javke brez hajke

Slovinci imamo novo transverzalo, ki sta jo Skupnost koroških partizanov iz Ljubljane in Zveza koroških partizanov iz Celovca imenovali Javke brez hajke. V nakladi (samo) 5000 izvodov sta obe organizaciji koroških partizanov konec lanskega leta že izdali v zbirki Koroška pota vodnik po tej poti, ki bi lahko bila enako popotniška kot planinska.

Ta transverzalna pot je zamišljena tako, da obiskovalcem daje nešteto možnosti in kombinacij in da jih v ničemer ne omejuje in jim ne postavlja nobenih zahtev. V vodniku je namreč navedenih 155 partizanskih javk iz vojnega časa na slovenskem in avstrijskem Koroškem, vsaka pa je označena z zaporedno številko (posebej za vsako državo) in oznako države. Obiskovalci lahko ne glede na zaporedno številko obiskujejo te kmetije in domačije peš, z vozili ali kombinirano, obiski pa so možni v vseh letnih časih.

Kot je v vodniku posebej poudarjeno, bodo obiskovalci javk pri domačinih dobrodošli ne glede na državljanstvo, narodnost, barvo kože, politično opredelitev, vero, spol, stan, starost ali delo in kar je še drugega možnega razlikovanja med ljudmi. Gostitelji na javkah so glede na dogovor s pobudniki za to pot dolžni dati obiskovalcem svoj žig v ta vodnik ali na njegovo fotokopijo, ki pa mora biti opremljena z lastnikovim imenom in naslovom. V vodniku je tudi omenjeno, da gostitelji zaradi transverzale Javke brez hajke niso dolžni biti vedno doma in na voljo obiskovalcem, ki naj bi jih počakali, da se vrnejo. Prav tako niso dolžni postreči z domačo hrano in pijačo, čeprav »bodo s primerno izraženo željo najbrž ustregli, saj so dajali tudi nam kljub stalni nevarnosti«, kot je zapisano v vodniku.

Vodnik z žigi ali fotokopija (ali celo samo listek z žigi in naslovom lastnika — transverzala) je polnopraven dokaz o opravljenem obisku javke, za posebno prizadevne obiskovalce teh »kontrolnih točk«, se pravi za hodce, pa sta obe organizaciji koroških partizanov predvideli značke in plakete, ki jih bodo podeljevali vsako leto okrog 15. maja v spomin na zadnjo bitko druge svetovne vojne v Evropi na Poljani pri Prevaljah. Bronasto značko bodo podelili za 20 žigov javk v svoji državi in 10 žigov javk v sosednji državi, srebrno značko za 40 žigov v svoji državi in 20 v sosednji, zlato pa za 60 žigov v svoji in 30 žigov v sosednji državi. Malo plaketo bo dobil tisti, ki bo imel žige vseh javk v svoji državi, veliko plaketo pa bodo podelili tistim, ki bodo zbrali žige vseh javk v obeh državah.

Dokazila o obiskih na javkah, pripombe in predloge naj pošljejo v Avstriji živeči obiskovalci na Zvezo koroških partizanov, 9000 Celovec/Klagenfurt, Tarviserstrasse 16, prebivalci koroške regije na naslov Občinski odbor Zveze borcev NOV, 62390 Ravne na Koroškem, Čečovje 12, prebivalci mariborske regije in Pomurja na Mestni odbor ZB NOV, 62000 Maribor, Prešernova 17, prebivalci Gorenjske na Občinski odbor ZB NOV, 64000 Kranj, Trg revolucije 1, prebivalci primorske regije na Občinski odbor ZB NOV, 66330 Piran, Zupančičeva 14, prebivalci ljubljanske regije in nenašteti delov Slovenije, drugih republik ali tujine pa na Skupnost koroških partizanov, 61000 Ljubljana, Titova 123.

Tisti, ki misli, da je mogoče vse žige zbrati v kratkem času, saj se je skoraj do vsake »kontrolne točke« mogoče pripeljati z avtom (čeprav do nekaterih resda po kolovoznih poteh), »uradno« pa so dovoljeni tudi taki obiski, se seveda moti. Te javke so namreč na celotnem Koroškem na obeh straneh meje, od Zilske Bistrice in sosednjega Zahomca na zahodu do Slovenj Gradca na vzhodu ter od Djekš, ki so še precej severneje od Velikovca, do Suhadolnika v Kokri pod Jezerskim na jugu.

Kot je zapisano v knjižici-vodniku, hoja po tej transverzali ni v ničemer omejena: obisk ene ali več javk je lahko kratek družinski izlet, majhen ovinek na službeni poti ali oddih po napornih nakupih — ali pa večdnevno počitniško potepanje, pri čemer niti državna meja ni nikakršna ovira: »Če je državna meja mednarodno sprejeta danost,« je napisano v vodniku, »še ni nujno, da je tudi ločnica ali vsaj ovira za tesnejše stike. Mogoče ni časovno in ne geografsko več daleč do tega, da bo že samo v Evropi cela vrsta državnih mej samo še zunanji znak državnosti s pretežno prostim pretokom ljudi.«

Upamo lahko, da bo to veljalo tudi za deželo na sončni strani Alp.

M. R.